

تحلیلی بر موانع ترویج کار آفرینی کشاورزی در استان سیستان و

بلوچستان

ملیحه ملاشاهی^{۱*} و ابراهیم مرادی^۲

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۸/۲۱

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۳/۲۴

چکیده

هدف از این پژوهش، بررسی و ریشه‌یابی، موانع سرمایه‌گذاری و ترویج کارآفرینی در استان سیستان و بلوچستان است. در ابتدا با مصاحبه با کارشناسان و خبرگان سازمان‌ها و نهادها و فعالان بخش خصوصی و بررسی منابع علمی موجود، مجموعه‌ای از مولفه‌های این موانع استخراج شد. مدل مفهومی پژوهش طراحی و در چارچوب معادلات ساختاری، باگردآوری نظرات ۲۳۵ نفر از کارشناسان و خبرگان بخش کشاورزی استان، مورد آزمون قرار گرفت. نتایج نشان دادند که از مجموع عوامل نهادی و غیرنهادی، به ترتیب، قوانین و مقررات اداری با ضریب استاندارد ۰/۸۸، مشکلات بازاریابی محصولات کشاورزی با ضریب استاندارد ۰/۷۴، ضعف مالی سرمایه‌گذاران و کارآفرینان بخش کشاورزی با ضریب استاندارد ۰/۶۳ و ناآشنایی با پتانسیل‌ها و زمینه‌های سرمایه‌گذاری و کارآفرینی با ضریب استاندارد ۰/۶۱، چهار مانع اصلی بر سر راه ترویج کارآفرینی و تولید در بخش کشاورزی استان است. ضعف دانش فنی تولید و بازاریابی محصولات کشاورزی در سرمایه‌گذاری صنایع مدرن، تکمیلی و تبدیلی بخش کشاورزی، از مشکلات مهم در ترویج کارآفرینی کشاورزی استان است. اهمیت این بحث در این جاست که ساکنین این استان بویژه نسل جوان به ندرت به کشاورزی پرداخته و در مواردی کشاورزان کشاورزی را رها کرده و اغلب به سمت شغل‌های کاذب گرایش پیدا می‌کنند. توصیه می‌شود با استفاده از فضای مجازی و توسعه فناوری داده‌ها و حذف فرایندهای غیر ضروری فاصله بین درخواست مجوز اجرای طرح تا بهره‌برداری از طرح تولیدی کاهش داده شود.

طبقه بندی JEL: O16, O17, O13, L26

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی، سرمایه‌گذاری، عوامل نهادی، کشاورزی، سیستان و بلوچستان.

^۱ - کارشناس ارشد اقتصاد کشاورزی دانشگاه سیستان و بلوچستان.

^۲ - استادیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه سیستان و بلوچستان.

* نویسنده مسئول مقاله: Mollashahi1@uoz.ac.ir

پیشگفتار

استان سیستان و بلوچستان دارای پتانسیل‌هایی مناسب در رشد و توسعه بخش کشاورزی است. این استان به دلیل گستردگی وسعت و تنوع اقلیمی و موقعیت جغرافیایی، استعدادهای فراوانی به صورت بالفعل و بالقوه در زمینه‌های گوناگون بخش کشاورزی اعم از زراعت و باغبانی، دام و طیور، صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی، شیلات و آبزیان منابع طبیعی دارد و می‌تواند به عنوان یکی از قطب‌های مهم کشاورزی (بطور اعم) بشمار رود که در صورت استفاده بهینه از تمام ظرفیت‌ها در امنیت غذایی کشور تاثیرگذاری به مراتب بیش‌تر و تعیین‌کننده‌تری نسبت به وضعیت موجود ایفا کند. بمنظور افزایش نرخ سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان سیستان و بلوچستان و افزایش درآمد سرانه، شناخت عوامل شتاب‌دهنده به پیشروی در بخش کشاورزی و شناسایی موانع موجود برای رفع آن‌ها بمنظور تحقق رشد اقتصادی پیوسته و باثبات و پرشتاب و همچنین، توسعه روستاها، تأمین منابع سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در بخش کشاورزی و حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در این بخش ضروری به‌نظر می‌رسد. به این منظور پس از گردآوری موانع سرمایه‌گذاری موجود در بخش کشاورزی استان، به تفکیک این عوامل به دو بخش نهادی و غیرنهادی و رتبه‌بندی شاخص‌ها و گویه‌های آن‌ها پرداخته شد.

دوران کشاورزی سنتی و استفاده از شیوه‌های سنتی تولید، به سر آمده و برای توسعه و فراهم کردن زمینه اشتغال در استان سیستان و بلوچستان، منابع مالی باید به سمت تکمیل چرخه تولید و بازاریابی سرایز شود. آمار مربوط به کارخانجات و کارگاههایی که در زمینه صنایع تبدیلی و تکمیلی در استان نشان می‌دهد که بجز بخش شیلات که مزیت بالایی در استان دارد در بخش صنایع تبدیلی و تکمیلی زراعت، باغبانی و دامپروری اشتغال قابل توجهی وجود ندارد. در سند ملی توسعه استان سیستان و بلوچستان اشاره شده است که این استان دارای اقلیم مناسب کشت محصولات سودآور صادراتی (خرما، مرکبات، موز، انبه)، دشت‌های هموار و اراضی مستعد در شمال و جنوب استان و بهره‌مندی از نژادهای دام بومی و امکانات ایجاد صنایع وابسته به محصولات گرمسیری است. بطور کلی در استان سیستان و بلوچستان ۱۵۰ واحد کوچک و متوسط در زمینه صنایع غذایی و آشامیدنی وجود دارد که از این تعداد ۴۳ درصد آن در شهر زاهدان مستقر هستند (صنایع و معادن استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۲) و برخی از آن‌ها نیز غیرفعال می‌باشند. توسعه اشتغال و کارآفرینی بخش کشاورزی نیازمند توجه ویژه به سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در این بخش است.

به دلیل هم‌مرزی این استان با دو کشور افغانستان و پاکستان، امنیت از موانع مهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی بشمار می‌رود. مشاغل کاذب مانند قاچاق و دلالی در این استان

بیش تر رواج دارد. ضعف ساختار اداری، قوانین و مقررات و بی‌ثباتی آن‌ها، ضعف سلامت اداری، ناآشنایی کارشناسان و کشاورزان با پتانسیل‌ها نیز از موانع نهادی غیر قابل چشم پوشی می‌باشند. به دلیل وجود مخاطرات طبیعی و غیرطبیعی فعالیت‌های کشاورزی، تولیدکنندگان محصولات کشاورزی با شرایط نامطمئنی روبرو باشند. وجود یک بازار مالی کارآمد که نیازهای مالی کشاورزان را با هزینه مبادله نسبتاً پایینی تأمین کند، از جمله پیش‌نیازهای بنیادی توسعه بخش کشاورزی این استان بشمار می‌رود. به دلیل عوامل اعتقادی و فقهی اقوام سیستانی و بلوچستانی که دارای مذاهب شیعه و تسنن هستند از گذاشتن سرمایه خود در بانک یا گرفتن وام از بانک امتناع می‌ورزیدند. با این‌که امروزه به دلیل افزایش آگاهی و شناخت عقاید گذشته کم‌رنگ شده است، اما با این وجود، افرادی که پایبند به افکار پیشینیان خود باشند، هنوز هم وجود دارند.

ضعف خدمات زیربنایی، ناآشنایی با فناوری، مشکلات بازاریابی کشاورزان این استان به دلیل دوری از بازارهای مصرف، ضعف مالی کشاورزان و خرد بودن زمین زراعی، نداشتن سودآوری مناسب در بخش کشاورزی، کمبود آب در استان و ضعف مدیریت از عوامل غیرنهادی مهم در این استان بشمار می‌روند.

هدف از این پژوهش، شناسایی موانع سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در صنایع تبدیلی و تکمیلی است که شامل صنایع گوشت، فرآوری و تکمیل زنجیره تولید خرما، فعالیت‌های تخصصی مانند تولید قارچ، صنایع فرآوری گیاهان دارویی با توجه به پتانسیل استان و دیگر زمینه‌های کارآفرینی و سرمایه‌گذاری است. در استان مطالعه‌ای که موانع سرمایه‌گذاری و کارآفرینی را بررسی کند انجام نشده است و در بررسی موانع کارآفرینی نیز به صورت علمی و در قالب پژوهش‌های توضیحی و یا پیشگویانه پژوهش‌چندانی دیده نمی‌شود مطالعاتی به صورت توصیفی بدون استناد به روش‌های تحلیل آماری ارائه شده است.

پیشینه پژوهش

در پیشینه مطالعاتی این پژوهش کشاورزیان پیوستی و عظیمی (۱۳۸۷)، موانع نهادی توسعه صنعتی در چارچوب فرایند اداری-اجرایی احداث واحدهای صنعتی در استان آذربایجان غربی را شناسایی کردند و در راستای دستیابی به هدف اصلی، اهداف فرعی یعنی بررسی امکانات توسعه صنعتی استان، مقایسه شاخص‌های اقتصادی استان با کل کشور، بررسی فرایند اداری-اجرایی احداث واحدهای صنعتی در سازمان‌های مرتبط با سرمایه‌گذاری صنعتی، شناخت تنگناها و محدودیت‌های نهادی و مانند آن را مورد بررسی قرار دادند.

عیسی زاده و احمدزاده (۱۳۸۸)، به بررسی اثر عوامل نهادی در کنار عوامل دیگر اقتصادی

پراختند. که به گونه جداگانه برای ۵۰ کشور با سطوح گوناگون توسعه از سراسر جهان در دوره ۱۹۹۶-۲۰۰۵ مورد بررسی قرار گرفتند، نتایج نشان دادند که اثر نهادهای عمومی چون حاکمیت قانون، ثبات سیاسی، کنترل فساد، کیفیت بوروکراسی و اثربخشی دولت بر رشد اقتصادی مثبت و معنادار شد و اثر شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی یا همان شاخص دموکراسی مثبت، اما غیر معنادار شد.

نوروزی و سریع القلم (۱۳۸۸)، یک سری موانع موجود در کارآفرینی دانشگاهی و عواملی که باعث پایین آمدن یا پایین ماندن سرعت کارآفرینی در دانشگاهها می شود و عواملی را که برای افزایش سرعت کارآفرینی در دانشگاهها باید انجام شود را بررسی کردند. حسین زاده بحرینی و ملک الساداتی (۱۳۹۰)، پس از بازخوانی مؤلفه‌های محیط نهادی کسب و کار، احساس ناامنی و نگرانی سرمایه‌گذاران و اصحاب کسب و کار در کشور ایران، در چارچوب چندین متغیر ذهنی را اندازه‌گیری کردند. نتایج نشان دادند که مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده محیط نهادی کسب و کار در ایران، در اغلب موارد، نسبت به کشورهای توسعه‌یافته و کل جهان در وضعیت بدتری قرار دارد.

شاه آبادی و دهقانی احمدآباد (۱۳۹۱)، پژوهش خود را در قالب مدل‌های رشد درون‌زا و با تأکید بر نقش عوامل نهادی بر رشد انجام دادند. براساس نتایج تخمین در دوره زمانی ۲۰۰۹-۱۹۹۵ برای کشورهای عضو گروه D8، این کشورها از سازوکار درون‌زای فعالیت‌های پژوهش و توسعه داخلی برخوردار نیستند. سرریز پژوهش و توسعه خارجی تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی کشورهای مورد مطالعه داشت. اثرات متقابل عوامل نهادی نظیر بهبود محیط کسب و کار، بهبود کیفیت آموزش و رعایت حق ثبت اختراع با سرریز پژوهش و توسعه خارجی بر رشد اقتصادی کشورهای عضو گروه D8 تأثیر مثبت و معناداری داشت.

باقری و نمازیان (۱۳۹۱)، به صورت توصیفی موانعی را برای کارآفرینی مطرح کرده‌اند که بیان کردند، بی توجهی به ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و بویژه فرهنگی در زمینه کارآفرینی باعث کاهش کارایی و اثربخشی فعالیت‌های کارآفرینی در ایران شده است.

رضائی و همکاران (۱۳۹۴)، پژوهشی را با هدف شناسایی و تحلیل موانع توسعه کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های توسعه روستایی استان زنجان انجام دادند. نتایج آمار توصیفی نشان دادند که از نظر پاسخگویان چهار مانع قوانین سختگیرانه بانک‌های دولتی و خصوصی در پرداخت تسهیلات به تعاونی‌ها، نبود سرمایه کافی در تعاونی‌ها و دسترسی نداشتن آن‌ها به منابع مالی و اعتبارات لازم، ضعف قوانین مرتبط با نیروی کار و نبود بسترهای لازم در تعاونی‌ها برای فعالیت‌های گروهی و تیمی دارای بیش‌ترین اولویت در مقایسه با سایر موانع بودند.

زیویار و همکاران (۱۳۹۶)، به بررسی، نقد و شناسایی محورها و موانع کارآفرینی سازمانی در وزارت ورزش و جوانان پرداختند و بانگامی جامع و با توجه به مدل سه شاخگی به بررسی موانع کارآفرینی سازمانی پرداختند و مولفه‌هایی را در ۳۰ محور و سه بعد ساختاری، رفتاری، زمینه‌ای و ۶۶ مانع به‌عنوان ابزار نقد کارآفرینی سازمانی در وزارت ورزش و جوانان شناسایی کردند.

شاطریان و همکاران (۱۳۹۶)، عوامل موثر بر عدم کارآفرینی زنان روستایی در دهستان گلاب شهرستان کاشان را با انجام مطالعه توصیفی-تحلیلی و ابزار پژوهش پرسش‌نامه ای بررسی کردند. نتایج نشان دادند که عدم کارآفرینی زنان روستایی و عوامل محیطی-جغرافیایی نسبت به سایر عوامل بیش‌ترین تأثیر را داشت و بیش‌ترین مقدار کارآفرینی در زنان با تحصیلات کم‌تر و زنان سرپرست خانوار مشاهده شد.

دلفانی و همکاران (۱۳۹۷)، به بررسی و شناخت موانع توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی از دیدگاه دانش‌آموختگان مقطع کارشناسی دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران پرداختند و اهداف اختصاصی آن بررسی و شناخت موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در بخش خصوصی و بخش دولتی و مشکلات آموزش عالی در تربیت دانش‌آموختگان کارآفرین از دیدگاه دانش‌آموختگان مقطع کارشناسی دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران می‌باشد. نتیجه نشان داد که موانع و مشکلات بخش خصوصی و دولتی و آموزش عالی در عرصه کارآفرینی در هفت عامل برنامه‌ریزی و پشتیبانی، نوآوری، عامل مدیریت، ناهماهنگی سازمانی، سیاست راهبردی، عامل آموزشی و خواستگاه محلی شناسایی شدند.

در پژوهش رضایی و همکاران (۱۳۹۷)، کارآفرینی سبز فرایند ایجاد دگرگونی در تجارت و زیرساخت‌هاست به گونه‌ای که بر پایه‌ی حفظ محیط زیست و رعایت استانداردها، سرمایه‌گذاری پایدار و توسعه اقتصادی رونق بهتری می‌یابد. از دیدگاه کارشناسان، موانع زیرساختی مهم‌ترین مانع توسعه کارآفرینی سبز است، لذا با اصلاح و تعدیل مقررات و ساختار سازمانی و حرکت به سمت ساختارهای سازمانی با مشارکت کارشناسان کشاورزی می‌توان زمینه بروز رفتارهای کارآفرینی از سوی کشاورزان را فراهم کرد.

در بحث سرمایه‌گذاری که در نهایت، منجر به کارآفرینی خواهد شد مطالعاتی در داخل و خارج انجام شده است. پراوین جادها^۱ (۲۰۱۲)، نقش اقتصاد، عوامل نهادی و سیاسی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اقتصاد برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی (BRICS) و مقایسه این عوامل در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را جست‌وجو کرد. در نهایت، عامل اقتصاد معنی‌دارتر از عوامل نهادی و سیاسی در اقتصاد BRICS شد.

^۱ -Pravin Jadhav

در مطالعات انجام شده، کارآفرینی در کشاورزی و دیگر رشته‌ها، سازمان‌ها و مناطق گوناگون بررسی شد، حال با توجه به اهمیت شناسایی موانع کارآفرینی، در منطقه‌ای سیستان و بلوچستان، این پژوهش پس از بررسی منابع و نظر کارشناسان در مورد موانع کارآفرینی به آزمون و رتبه‌بندی این موانع پرداخته است. در ادامه مبانی نظری و روش پژوهش آورده شده است و پس از بررسی مدل، نتایج بدست آمده از تحلیل مدل در قالب معادلات ساختاری مطرح و نتایج تفسیر شده است و در نهایت، پیشنهادها برای رفع موانع کارآفرینی در استان ارائه شده است.

چارچوب نظری

موانع سرمایه‌گذاری و کارآفرینی را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم بندی کرد، الف: موانع زیرساختی و فنی ب: موانع نهادی، تعریفی که به وسیله نورث^۱ (۱۹۹۵-۲۰۰۵) ارائه شده است، آن است که اصطلاح "نهاد" برای اطلاق به قواعد، هنجارها و استراتژی‌های استفاده شده به وسیله بشر در موقعیت‌های تکراری استفاده می‌شود. منظور از قاعده، تجویزهای مشترک (به شکل باید، نباید و شاید) است که در موقعیت‌های ویژه و به گونه‌ای قابل پیش‌بینی به وسیله عوامل ناظر بر رفتار و تحمیل پاداش و جزا، درک و اجرا می‌شوند (کراوفورد و استورم^۲، ۱۹۹۵).

بر اساس تئوری نهادی، عوامل نهادی هم بر اقتصاد کشور و فضای کسب‌وکار جامعه و هم بر تصمیم‌گیری‌های کلان، تأمین منابع سازمان، حفظ مشروعیت سازمان و انتخاب استراتژی در شرکت‌ها و سازمان‌ها تأثیر می‌گذارند. این اثرگذاری گاهی به صورت آشکار، رسمی و قانونی و گاهی در چارچوب شبکه‌های غیررسمی و غیرآشکار انجام می‌گیرد. فعالیت اقتصادی در کشورهای درحال توسعه، تا حدود زیادی متأثر از این عوامل است و آشنایی با این عوامل نقش عمده‌ای در تبیین محیط کسب‌وکار خواهد داشت (حسینی و همکاران، ۱۳۹۲).

با توجه به مفهوم نهاد و اقتصاد نهادگرایی و نقشی مهم که در سرمایه‌گذاری و کارآفرینی دارد، می‌توان شاخص‌هایی برای آن در فضای کسب و کار تعریف کرد. در زمینه زیرساخت‌ها و فناوری و امکانات تولید نیز شاخص‌های بر اساس بررسی منابع ارائه شده است. جدول ۱ ماخذ و شاخص‌های شناسایی شده در زمینه موانع کارآفرینی ارائه می‌کند.

با توجه به موقعیت مرزی استان سیستان و بلوچستان، یکی از مولفه‌های مورد بررسی در زمینه موانع کارآفرینی مولفه امنیت در نظر گرفته شد. موقعیت مرز تهدید دیگری نیز می‌تواند برای کارآفرینی فراهم کند و آن غلبه و درآمد زایی مشاغل کاذب و اقتصاد زیر زمینی است. قاچاق کالا،

^۱-North

^۲-Crawford and Ostrom

قاچاق انسان (نیروی کار غیر مجاز افغان) و هم مرزی بودن استان با کشورهای تولید کننده مواد مخدر می‌تواند عاملی برای کارآفرینی در بخش کشاورزی استان باشد.

نکته مهم دیگری که پرداختن به آن با تأکید بر زوایای گوناگون ضرورت دارد این است که نظام اداری در کشورهای در حال توسعه، به علت عدم تعیین کمیت و کیفیت نظام های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عاری از معیارهای مناسب اجتماعی، اقتصادی و ... بوده و نتیجه چنین کمبودهایی عدم موفقیت این نظام در بکارگیری همه امکانات دستگاههای اجرایی و قوانین و مقررات به صورت مجموعه‌ای هماهنگ و جهت‌دار در خدمت اهداف جامعه خواهند بود (باقری، ۱۳۸۷). بنابراین، ساختار بروکراسی اداری می‌تواند کارآفرینان را در جریان گرفتن مجوزها و تامین منابع مالی خسته و بی‌انگیزه کند. قوانین و مقررات جاری، اعم از قانون اساسی، قوانین عادی، آیین‌نامه‌ها و ... و سیاست‌های حاکم بر تدوین و اجرای آن‌ها، از مؤلفه‌های اصلی شکل‌دهنده محیط نهادی کسب‌وکار در هر کشور بشمار می‌روند.

ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد از جمله ضروری‌ترین کارکردهای یک نظام حکومتی پایدار و با این حال، از اصلی‌ترین پایه‌های استحکام آن بشمار می‌رود. بر این اساس، دولت‌ها با ساختارها و گرایش‌های فلسفی و ایدئولوژیکی گوناگون، برای بقای نظامی که بر اساس آن مشروعیت یافته اند، همواره ارتقاء سلامت اداری و مقابله با فساد را، سرلوحه برنامه‌های خود قرار می‌دهند زیرا پیشرفت و اعتلای خود را مرهون آن می‌دانند.

استفاده از دانش و داده‌های فنی به وسیله کارشناسان ترویج می‌تواند نقشی کلیدی و مهم در بهبود کارایی و بهره‌برداری مناسب از عوامل تولید ایفا کند. ترویج از راه ارتقاء سطح دانش و مهارت‌های کشاورزان در توسعه کشاورزی می‌تواند مؤثر باشد (خنجری و همکاران، ۱۳۸۷).

وجود انواع مخاطرات طبیعی و غیرطبیعی فعالیت‌های کشاورزی باعث شده تولیدکنندگان محصولات کشاورزی با شرایط ناطمئنی روبه‌رو باشند و در نتیجه، درآمد آن‌ها از تولیدات کشاورزی با بی‌ثباتی همراه باشد (ری^۱، ۱۹۶۷). دامنه‌ای گسترده از ریسک‌ها در درآمد بدست آمده از تولیدات کشاورزی تأثیرگذار است. از جمله این ریسک‌ها می‌توان به ریسک تولید، قیمت یا بازار، ریسک مالی و ریسک انسانی اشاره کرد. نقش و اهمیت هر یک از این منابع ریسک در هر منطقه با توجه به شرایط زمانی و مکانی و سیاست‌های دولت متفاوت است. باوجود این، دو ریسک قیمت و تولید از رایج‌ترین ریسک‌هاست. تعریف هر یک از ریسک‌ها به این شرح است (بیلزا^۲ و همکاران، ۲۰۰۸).

^۱ -Rey

^۲ -Bielza

بازار مالی کشاورزی به سبب نقشی مؤثر که در تأمین منابع مالی و سرمایه مورد نیاز برای سرمایه‌گذاری و توسعه بخش کشاورزی دارد، از اهمیتی درخور توجه برخوردار است. وجود یک بازار مالی کارآمد که نیازهای مالی کشاورزان را با هزینه مبادله نسبتاً پایینی تأمین کند، از جمله پیش‌نیازهای بنیادی توسعه بخش کشاورزی بشمار می‌رود (عبدالهی، ۱۳۸۵).

استان سیستان و بلوچستان اقوام سیستانی و بلوچستانی را که دارای مذاهب شیعه و تسنن می‌باشد را در خود جای داده‌است. در زمان‌های گذشته عقیده بر این بوده‌است که بهره بانکی ربا بشمار می‌رود و حرام است، به این دلیل از گذاشتن سرمایه خود در بانک یا گرفتن وام از بانک امتناع می‌ورزیدند. با این‌که امروزه به دلیل افزایش آگاهی و شناخت باورهای گذشته کمرنگ شده است، اما با این وجود افرادی که پایبند به افکار پیشینیان خود باشند، هنوز هم وجود دارند.

تأمین آب، برق، ارتباطات، بهداشت، حمل‌ونقل و ... بخش‌هایی گوناگون از وظایف سخت‌افزاری دولت‌ها هستند. بدیهی است کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری در جامعه‌ای که فاقد استانداردهای لازم در این امور باشد، حتی با فرض وجود قوانین مناسب و امنیت حقوق مالکیت و ثبات سیاسی، چندان جذاب و نتیجه‌بخش نیست. تأمین آب، برق، ارتباطات، بهداشت، حمل‌ونقل و ... بخش‌هایی گوناگون از وظایف سخت‌افزاری دولت‌ها هستند. بدیهی است کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری در جامعه‌ای که فاقد استانداردهای لازم در این امور باشد، حتی با فرض وجود قوانین مناسب و امنیت حقوق مالکیت و ثبات سیاسی، چندان جذاب و نتیجه‌بخش نیست (حسین زاده بحرینی و ملک‌الساداتی، ۱۳۹۰).

با توجه به نقش روزافزون فناوری‌های نوین در بهبود و ایجاد ارزش افزوده بالاتر در تولید و فرایند طولانی‌مدت تبدیل ایده‌های پژوهشی به روش‌های مطمئن اقتصادی، تردیدی باقی نمی‌ماند که تنها راه حل عملی جبران عقب‌ماندگی یک کشور یا یک بنگاه اقتصادی، اقدام به استفاده از تجارب موفق دیگران در عرصه‌های نوین است، چنانچه این تجربه و فناوری به درستی انجام شود و در پایان آن، فراگیران توانایی بهبودبخشیدن فناوری‌های فراگرفته را دارا باشند، آن‌گاه انتقال فناوری واقعی روی داده است (کاپون و گلارز، ۱۹۸۷).

اهمیت شناسایی ساختار بازار محصولات و بازاریابی آن به حدی است که می‌توان آن را به اندازه اهمیت تولید محصول دانست. به گونه‌ای که در دنیای امروزی با توجه به مشکل تقاضا برای محصولات، بدون شناسایی و اطمینان از وجود بازار یک محصول، تولید آن مفهومی نخواهد داشت. لذا لازم است پیش از هرگونه اقدامی برای تولید و هم‌چنین، سیاست‌گذاری ساختار کلی بازاریابی محصول مربوط شناسایی و درجهت تحقق اهداف موردنظر برنامه‌ریزی کرد (کاظم نژاد و همکاران، ۱۳۸۳).

کشاورزان افرادی کم‌درآمد هستند که برای تأمین مالی خود نیاز به گرفتن وام دارند، اما متأسفانه در فرآیند گرفتن وام نیز با مشکلاتی روبه‌رو می‌باشند (نیکوکار، ۱۳۹۱). معضل خرد شدن اراضی کشاورزی در مدت چهل سال گذشته دغدغه مسئولان کشاورزی کشور ما نیز بوده و در این مدت قوانین زیادی تنظیم و تصویب شده، ولی تاکنون به نتیجه مطلوب نرسیده است (حسینی، ۱۳۹۱). پایین بودن نرخ بازده مورد انتظار سرمایه‌گذاری در بخش تولید، نسبت به دیگر فرصت‌های سرمایه‌گذاری، پایین بودن قیمت محصولات کشاورزی، نرخ تورم بالا (صامتی و فرامرزیور، ۱۳۸۳) سبب کاهش سرمایه‌گذاری می‌شود.

کمبود منابع آب تهدیدی برای کشاورزی و کارآفرینی در بخش کشاورزی است. استان سیستان و بلوچستان از نظر منابع آب در شرایطی مناسب قرار ندارد و استانی کم بارش است. با توجه به میانی نظری، بررسی نقش موانع کارآفرینی بخش کشاورزی استان سیستان و بلوچستان به صورت زیر مشخص شد.

مواد و روش‌ها

با توجه به این‌که هدف اصلی این پژوهش گردآوری و تحلیل نظرات خبرگان در زمینه موانع کارآفرینی بخش کشاورزی استان است. کارشناسان و نخبگان فعال در زمینه کشاورزی در استان، جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می‌دهند که با مراجعه به سازمان‌های مربوطه و آمارگیری از آن‌ها تعداد کارشناسان حدود ۶۰۰ نفر بود. در این پژوهش از روش کوکران برای تخمین نمونه استفاده شد. نمونه‌گیری انواع گوناگونی دارد، در این پژوهش از روش کوکران برای تخمین نمونه استفاده شد. در راستای تعیین حجم نمونه بر اساس روش کوکران، ۲۳۵ پرسش‌نامه توزیع شد و داده‌های بدست آمده از آن مبنای انجام پژوهش قرار گرفت.

پرسش‌نامه این پژوهش شامل ۴۹ گویه برای سنجش ۲ عامل بوده است. این پرسش‌نامه از سه بخش تشکیل شده است:

(۱) مقدمه پرسش‌نامه: بمنظور برقراری ارتباط دوستانه با کارشناسان و هم‌چنین، برطرف کردن ابهامات درمورد پژوهش، توضیحاتی داده شده است.

(۲) مشخصات فردی: در این بخش سعی شده، داده‌های جمعیت شناختی کارشناسان گردآوری شود که شامل ۵ سؤال می‌باشد.

(۳) بدنه پرسش‌نامه: این بخش از پرسش‌نامه خود شامل ۲ بخش است:

۲۸ سؤال نخست پرسش‌نامه، مربوط به عوامل نهادی و ۲۱ سؤال بعد مربوط به عوامل غیرنهادی می‌باشد و از پاسخ‌دهندگان خواسته شده تا نظرات خود را در پاسخ‌نامه‌ای که به صورت طیف

لیکرت، از کاملاً موافقم (۵) تا کاملاً مخالفم (۱) تنظیم شده، مشخص کنند. از آن جا که تمام پرسش‌نامه‌ها مرجوع نشد، تعداد ۳۰۰ پرسش‌نامه توزیع و درنهایت، تعداد ۲۳۵ پرسش‌نامه صحیح و کامل برگشت داده شد و مورد تحلیل قرار گرفت.

برای هر مولفه‌ی مطرح شده در شکل ۱ در پرسش‌نامه، گویه‌هایی بر اساس جدول ۲ و ۳، تعریف و در چارچوب طیف لیکرت ۵ تایی (کاملاً مخالفم - کاملاً موافقم) تنظیم شد.

برای تایید روایی پرسش‌نامه، تعدادی پرسش‌نامه در اختیار اساتید خبره (۶ نفر)، قرار داده شد و از نظرات ایشان استفاده شد، اصلاحات لازم صورت پذیرفت و درنهایت پرسش‌نامه مورد تأیید قرار گرفت.

در بررسی مقدماتی جمعیت محدودی از جامعه آماری (۸۰ نفر) مورد مطالعه را انتخاب و پرسش‌نامه تنظیمی توزیع شد. پس از استخراج داده‌ها و بررسی نتایج و ارزیابی نقاط قوت و ضعف سؤالات پرسش‌نامه، کاستی‌ها و نارسایی‌های مربوط به برخی از سؤالات برطرف شد. بنابراین، گویه‌های منتخب در دو بررسی مقدماتی و نهایی مورد تحلیل قرار گرفتند که نتایج بدست آمده نشان می‌دهند مقیاس‌های بکار رفته از قابلیت اعتماد قابل قبولی برخوردارند. به گونه‌ای که ضرایب همبستگی در بررسی نهایی افزایش را نشان می‌دهد و آلفایکرونباخ در بررسی مقدماتی ۰/۸۹ و در بررسی نهایی ۰/۹۱ است که هر دو در حد بالایی است. و پایایی پرسش‌نامه تایید شد.

نتایج

بمنظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش الگوسازی معادلات ساختاری استفاده شد. الگوسازی معادلات ساختاری روشی برای آزمون دقیق الگوهای نظری بر اساس فرضیه‌هایی درباره متغیرهای مشاهده‌شده و پنهانی که بین آن‌ها همبستگی درونی وجود دارد فراهم می‌کند تا روابط مشاهده‌شده در آزمون کردن روابط فرضی بین این متغیرها را به صورت هدفمند توصیف کند (بخشی، ۱۳۹۴).

بر مبنای تصریح مدل در قالب معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزار لیزرل مدل مفهومی پژوهش تخمین زده شد و مولفه‌ها و گویه‌های مورد بررسی تحلیل شد.

نتایج اولیه نشان دادند که گویه مربوط به امنیت، فاقد اعتبار روایی است لذا، این گویه در تخمین دوباره حذف شد، پاسخگویی پراکنده و نبود انسجام در نظرات کارشناسان در مورد امنیت و نقش آن در سرمایه‌گذاری و کارآفرینی باعث کاهش ضریب معناداری آن شد. نقش دیگر مولفه‌ها در کارآفرینی و سرمایه‌گذاری مورد تأیید قرار گرفت.

مولفه‌های مورد بررسی بر اساس ضریب استاندارد در جدول ۴ و ۵ آورده شده است و مهم‌ترین گویه نیز بر اساس ضریب استاندارد گویه‌ها مشخص شد.

نتایج بدست آمده از تخمین مدل مفهومی، در چارچوب معادلات ساختاری، نشان دادند که قوانین و مقررات دست و پاگیر و بروکراسی اداری یکی از موانع مهم نهادی کارآفرینی در بخش کشاورزی است. آشنا نبودن کشاورزان با زمینه‌های سرمایه‌گذاری و پتانسیل‌ها عامل دیگری است که نقش آموزش و ترویج فعالیت‌های مدرن تولید و کارآفرینی را پررنگ کرده است.

نتایج بدست آمده از تخمین موانع غیرنهادی موثر بر ترویج سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در بخش کشاورزی نشان داد که مشکلات پس از تولید و بازار فروش محصولات تولیدی از موانع جدی تولید و سرمایه‌گذاری و پیرو آن کارآفرینی بخش کشاورزی استان سیستان و بلوچستان است. یکی از دلایل اصلی این مشکل بعد مسافت و دور بودن مراکز تولید محصولات کشاورزی و صنایع تبدیلی این استان از بازارهای تامین نهاده و فروش محصول است. که این محدودیت باعث افزایش هزینه تولید برای تولید کنندگان می‌شود و افزایش هزینه حمل و نقل محصولات از سر مزرعه تا مراکز عمده توزیع در بازارهای هدف فروش باعث افزایش هزینه تمام شده واحد محصولات و افزایش قیمت محصولات تولیدی و در نهایت کاهش قدرت رقابت تولیدکنندگان این استان با سایر استان‌ها شده است.

تامین مالی بخش مهمی از مدیریت فرایند تولید بخصوص در تولید محصولات با فناوری برتر و صنایع تبدیلی است. ناتوانی سرمایه‌گذاران بخش کشاورزی استان، در عدم تامین تضمین و وثیقه لازم برای دریافت تسهیلات بانکی، از موانع جدی کارآفرینی در استان است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، موانع سرمایه‌گذاری و ترویج کارآفرینی در استان سیستان و بلوچستان مورد بررسی قرار گرفت. برای شناسایی موانع، ابتدا با مصاحبه با کارشناسان و خبرگان سازمان‌ها و نهادها و فعالان بخش خصوصی و بررسی منابع علمی موجود، مجموعه‌ای از موانع و مولفه‌های این موانع استخراج شد. لازم بود نقش این موانع در ترویج کارآفرینی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. در این راستا، مدل مفهومی پژوهش طراحی و مورد آزمون قرار گرفت. نتایج نشان دادند که از مجموع عوامل نهادی و غیرنهادی مورد بررسی، به ترتیب، قوانین و مقررات اداری، مشکلات بازاریابی محصولات کشاورزی، ضعف مالی کشاورزان و فعالان بخش کشاورزی و در نهایت، ناآشنایی با پتانسیل‌ها و زمینه‌های سرمایه‌گذاری چهار مانع اصلی بر سر راه ترویج کارآفرینی و تولید در بخش کشاورزی استان است. این چهار عامل با دقت بیش‌تر بررسی شد. بروکراسی اداری

و مشکلات اخذ مجوزهای لازم و دریافت تسهیلات یکی از موانع جدی بر سر راه توسعه کارآفرینی است به گونه‌ای که با مصاحبه با برخی متقاضیان پس از گرفتن خروجی اولیه پژوهش، از صرف هزینه مالی و زمان بر بودن زمان درخواست مجوز تا زمان اتمام طرح سرمایه‌گذاری به شدت ناراضی بودند و مطرح کردند که طولانی شدن زمان درخواست طرح تولیدی تا بهره‌برداری باعث افزایش هزینه‌های سرمایه‌گذاری و کسری منابع پیش‌بینی شده جهت سرمایه در گردش خواهد شد و تامین مالی از منابع با بهره بالا باعث می‌شود پس از بهره‌برداری سودآوری را کاهش داده و حتی منجر به زیان شود.

پیشنهادها

با توجه به مطالب بیان شده در بالا و نتیجه‌گیری بدست آمده از این پژوهش توصیه می‌شود با استفاده از فضای مجازی و توسعه فناوری داده‌ها و حذف فرایندهای غیر ضروری فاصله بین درخواست مجوز اجرای طرح تا بهره‌برداری از طرح تولیدی کاهش داده شود. در بخش بازاریابی محصولات کشاورزی و صنایع تبدیلی استان، مشکلات زیادی وجود دارد، اما یکی از مهم‌ترین مشکلات سیستم حمل و نقل محصولات از مکان تولید تا بازار هدف بویژه در فصل تولید محصول است. با بررسی‌های میدانی انجام شده، کامیون‌داران سایر استان‌ها (با وجود کمبود بار در دیگر استان‌ها)، تمایلی به جابه‌جایی بار در استان را ندارند که عدم احساس امنیت و تصور کمبود گازوئیل از مهم‌ترین دلایل آن است و در صورت قبول کردن حمل بار درخواست کرایه بالا دارند. پیشنهاد می‌شود برنامه‌ای برای تغییر دیدگاه کامیون‌داران از دیدگاه فکری و فرهنگی برای افزایش تمایل آن‌ها به حمل بار در استان، تدوین و اجرایی شود. کمبود کامیون در تعطیلات عید نوروز که فصل برداشت محصولات خارج از فصل استان است یکی از معضلات مهم کشاورزی استان است. برنامه‌های لازم جهت تقویت و تشویق سیستم حمل و نقل استان بویژه در فصل برداشت محصول انجام شود. سرمایه‌گذاران بخش کشاورزی استان فاقد منابع مالی کافی برای اجرای طرح‌های کارآفرینی در استان هستند و نداشتن وثیقه و ضمانت برای دریافت تسهیلات از سیستم بانکی این معضل را تشدید کرده است. تسریع در سنددار کردن منازل مسکونی روستایی و شهرستان‌ها و تدوین سیاست‌هایی برای رفع این مشکل، می‌تواند در بخش کارآفرینی کشاورزی استان موثر باشد. حتی اگر مشکلات بالا بر طرف شود، ضعف دانش فنی تولید و بازاریابی محصولات کشاورزی بویژه در سرمایه‌گذاری صنایع مدرن، تکمیلی و تبدیلی بخش کشاورزی، یکی از مشکلات بر سر راه ترویج کارآفرینی کشاورزی استان است. پیشنهاد می‌شود ابتدا، پتانسیل‌های مهم استان بر اساس طبقه‌بندی منطقه‌ای و طرح تجاری مشخص شود سپس متولیان بخش ترویج و آموزش کشاورزی،

جامعه هدف را مشخص کرده و برنامه‌های آموزشی در زمینه تولید و بویژه مدیریت بازاریابی و فروش و تامین نهاده ارائه کنند.

منابع

- باقری، آ. (۱۳۸۷). لزوم تغییر ساختار اداری به منظور مبارزه با فساد اداری. قوه قضائیه، سازمان بازرسی کل کشور.
- باقری، م. نمازیان، م. (۱۳۹۱). موانع کارآفرینی در ایران، نقش بومی‌سازی و راهکارها. اولین همایش ملی کارآفرینی.
- بخشی، ف. (۱۳۹۴). تأثیر اعتقادات مذهبی مشتریان بر اعتماد و ارزش ویژه نام تجاری در صنایع غذایی آستان قدس رضوی. پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته مدیریت بازرگانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- پورافضل، م. عمانی، ا.ر. محمدزاده، س. (۱۳۹۱). ضرورت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به منظور دست یافتن به توسعه پایدار کشاورزی، اولین همایش ملی توسعه پایدار کشاورزی و محیط زیست سالم، همدان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، ۶۸-۷۹.
- حسینی، م. م. (۱۳۹۱). منع تغییر کاربری و تفکیک اراضی کشاورزی و باغی، معاونت توسعه مدیریت و منابع انسانی، وزارت جهاد کشاورزی.
- حسین‌زاده بحرینی، م.ح. ملک الساداتی، س. (۱۳۹۰). موانع نهادی سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار در ایران، پژوهشنامه بازرگانی، فصلنامه اقتصادی-بازرگانی، ۱۵(۶۸): ۴۹-۵۹.
- حسینی، ی. موسوی، ع. خرم آبادی، م. (۱۳۹۲). شناسایی عوامل مؤثر بر محیط کسب‌وکار در ایران با تکیه بر تئوری نهادی، کنفرانس بین‌المللی مدیریت چالش‌ها و راهکارها.
- حکمت، ب. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی ایران، دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی، قم، دانشگاه پیام نور.
- خنجری، س. کرباسی، ع.ر. صبوحی صابونی، م. (۱۳۸۷). بررسی اثر کارشناسان ترویج بر کارایی تولیدات گلخانه‌ای سیستان، هشتمین همایش دوسالانه اقتصاد کشاورزی ایران، دانشگاه فردوسی مشهد.
- دلفانی، م. حسین پور، ا. نجفی، ع. و حسینی، س.د. (۱۳۹۷). بررسی و شناخت موانع و محدودیت‌های کارآفرینی در بخش کشاورزی، مجله جغرافیا و روابط انسانی، ۱(۱): ۱-۱۳.
- رضایی، ب. نجف پور، ه. کهریزی، د. (۱۳۹۷). شناسایی موانع توسعه کارآفرینی سبز در بخش کشاورزی شهرستان کرمانشاه، اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۲۶(۱۰۱): ۵۵-۷۲.

- رضائی، ر. حسینی، س.م. محمدی پابندی، م. (۱۳۹۴). شناسایی و تحلیل موانع توسعه کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های توسعه روستایی استان زنجان. فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، ۲(۲): ۲۱-۴۰.
- رفیعی، م.ت. (۱۳۸۸). امنیت سرمایه‌گذاری کلید توسعه پایدار اقتصادی ایران، مجله مناطق ویژه اقتصادی، ۸(۵۴-۵۵): ۲۰-۸.
- زیویار، ف. فراهانی، ا. کشاورز، ل. (۱۳۹۶). بررسی و نقد کارآفرینی سازمانی با تأکید بر شناسایی محورها و موانع کارآفرینی سازمانی، مورد مطالعه: وزارت ورزش و جوانان. پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۷(۶): ۹۱-۱۱۵.
- سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت ترویج. (۱۳۹۴). خبرنامه نظام نوین ترویج، شماره ۴.
- شاطریان، م. نصرآبادی، ز. منصوریان، ف. (۱۳۹۶). تحلیل موانع کارآفرینی زنان روستایی در شهرستان کاشان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی. ۶(۳(پیاپی ۲۱)): ۱۸۱-۱۹۶.
- شاکری، ع. موسوی، م.ح. (۱۳۸۲). بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی در بخش کشاورزی. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۱(۴۳-۴۴): ۸۹-۱۱۵.
- شاه آبادی، ا. دهقانی احمدآباد، ه. (۱۳۹۱). تأثیر عوامل نهادی بر رشد اقتصادی کشورهای عضو گروه D8. فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین. شماره‌های ۲۱ و ۲۲: ۷۵-۴۹.
- شیرافکن، م. محمدی سلیمانی، س. ابادی، ا. (۱۳۹۱). بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و راه‌های افزایش آن در جهت ارتقای سطح تولید ملی. همایش مدیریت سرمایه و استعداد‌های کشاورزی در پرتو صنعت و تجارت در استان زنجان. دانشگاه زنجان.
- صامتی، م. فرامرزیپور، ب. (۱۳۸۳). بررسی موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی ایران. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۲(۴۵): ۹۱-۱۱۲.
- عبدالهی، م. (۱۳۸۵). سرمایه‌گذاری و چالش‌های بازار مالی در بخش کشاورزی. فصلنامه روند. ۱۶(۴۹): ۱۶۹-۱۹۹.
- عزیزنصیری، س. (۱۳۹۰). مدیریت ریسک کشاورزی با استفاده از بیمه محصولات کشاورزی براساس شاخص‌های آب‌وهوایی، تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۶۱: ۳۴-۴۸.
- عیسی زاده، س. احمدزاده، ا. (۱۳۸۸). بررسی اثر عوامل نهادی بر رشد اقتصاد با تأکید بر نهادهای حاکمیتی (مطالعه موردی بین کشوری برای دوره ۱۹۹۶-۲۰۰۵). فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران. ۱۳(۴۰): ۲۸-۱.

- کاظم نژاد، م. جیران، ع.ر. کیانی راد، ع. گیلانپور، ا. مستوفی، س. (۱۳۸۳). گزارش نهایی پروژه بازاریابی محصولات کشاورزی، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- کشاورزیان پیوستی، ا. عظیمی چنق، ع. (۱۳۸۷). بررسی موانع نهادی سرمایه‌گذاری صنعتی مطالعه موردی استان آذربایجان غربی. مجله اقتصادی. ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی. شماره‌های ۸۱ و ۸۲: ۱۰۴-۶۹.
- مطهری، م. (۱۳۷۲). مسئله ربا. انتشارات صدرا. چاپ پنجم: ۲۳-۳۱.
- نوروزی، م.ر. سریع القلم، ن. (۱۳۸۸). کار آفرینی دانشگاهی شناسایی موانع کارآفرینی دانشگاهی و راهکارهای تقویت آن. اولین کنفرانس مدیریت اجرایی.
- نیکوکار، ا. (۱۳۹۱). مدیریت تولید و فعالیت‌های کشاورزی. انتشارات دانشگاه پیام نور. ۲۲۳-۲۲۵.
- هایامی، یوجیرو. (۱۳۹۹). اقتصاد توسعه از فقر تا ثروت ملل. ترجمه غلامرضا آزاد (ارمکی). ۱۳۸۰. نشر نی.

Reference

- Bielza, M. Conte, C. Dittmann, CH. Gallego, J & Stroblmair, J. (2008). Agricultural insurance schemes, Institute for the Protection and Security of the Protection and Security of the Citizen, Agriculture and Fisheries Unit.
- Capon, N. & Glazer, R. (1987). Marketing and technology: a strategic coalignment. journal of Marketing, (51): 1-47.
- Crawford, Sue E.S. & Ostrom, E. (1995). A Grammar of Institutions. American Political Science Review. 89(3): 582-600.
- Farrell, T. (2005). Farm and Resource Management. School of Economics, The University of new England, 123-127.
- Jadhav, P. (2012). Determinants of foreign direct investment in BRICS economies: Analysis of economic, institutional and political factor, International Conference on Emerging Economies - Prospects and Challenges, Pune India.
- Kaufmann, D. Aart, K. & Massimo, M. (2010). The worldwide governance indicators methodology and analytical issues. The World Bank, 1-9.
- North, D.C. (2007). The new institutional economics and third world development. Routledge, London, 17- 25.
- Peterson, L.R.. & Roy, A. (1985). Religiousness, anxiety, and meaning and purpose: Religion's consequences for psychological wellbeing. Review of Religious Research, 27.(1): 49-62.
- Saddik, I. (1995). Credit and Investment in Egyptian Agricultural: Future Perspectives in the Light of the Economic Liberalization Policies. Faculty of Agriculture, Menoufeya University. Cairo.

پیوست‌ها

جدول ۱- سازه‌های پژوهش و مآخذ گویه‌های در نظر گرفته شده در مدل.

مؤلفه / شاخص‌ها	مآخذ
عوامل مؤثر بر ترویج کارآفرینی کشاورزی	شاکری و موسوی (۱۳۸۲): حکمت (۱۳۹۲)
عوامل نهادی	امنیت غلبه مشاغل کاذب ضعف ساختار اداری
	رفیعی (۱۳۸۸)، مصاحبه با کارشناسان کشاورزی (۱۳۹۴) مصاحبه با کارشناسان کشاورزی (۱۳۹۴) باقری (۱۳۸۷)، نقشه راه اصلاح نظام اداری (۱۳۹۲)
	قوانین و مقررات و بی‌ثباتی آن‌ها
	حسین‌زاده بحرینی و ملک‌الساداتی (۱۳۹۰) باقری (۱۳۸۷)، کافمن ^۱ و همکاران (۲۰۱۰): دبیرخانه شورای دستگاه‌های نظارتی کشور
	عدم آشنایی کارشناسان و کشاورزان با پتانسیل‌ها
	خنجری و همکاران (۱۳۸۷)، سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی (۱۳۹۴): مصاحبه پژوهشگر با کارشناس ارزیاب بانک کشاورزی (۱۳۹۵)
	ریسک بالا در کشاورزی
	سادیک ^۲ (۱۹۷۵)، هایامی ^۳ (۱۹۹۹) و عزیز نصیری (۱۳۹۰)
	اعتبارات اختصاص یافته
	عبدالهی (۱۳۸۵): پورافضل و همکاران (۱۳۹۱): شیرافکن لمسو و همکاران (۱۳۹۱)
	عوامل اعتقادی و فقهی
	پیترسون و روی ^۴ (۱۹۸۵)، مطهری (۱۳۷۲)، مصاحبه پژوهشگر با کشاورزان و کارشناسان کشاورزی (۱۳۹۵)
عوامل غیرنهادی	ضعف خدمات زیربنایی
	حسین‌زاده بحرینی و ملک‌الساداتی (۱۳۹۰): مصاحبه با کارشناسان کشاورزی (۱۳۹۴)
	عدم آشنایی با تکنولوژی
	کاپون و گلاز ^۵ (۱۹۸۷)، مصاحبه پژوهشگر با اساتید و کارشناسان (۱۳۹۴)
	مشکلات بازاریابی
	کاظم نژاد و همکاران (۱۳۸۳): مصاحبه با کارشناسان کشاورزی (۱۳۹۵)
	ضعف مالی کشاورزان
	نیکوکار (۱۳۹۱)
	خرد بودن زمین زراعی
	حسینی (۱۳۹۱)
	عدم سودآوری مناسب
	صامتی و فرامرزیور (۱۳۸۳):
	کمبود آب
	طبایی (۱۳۹۳): قهرودی (۱۳۹۳):
	ضعف مدیریت
	ترنس فارل ^۶ (۲۰۰۵)

مآخذ: یافته‌های پژوهش

^۱ -Kaufmann^۲ -Saddik^۳ -Hayami^۴ -Peterson and Roy^۵ -Capon and Glazer^۶ -Trance Farrel

جدول ۲- گویه‌های مطرح شده در پرسش‌نامه - موانع نهادی.

شاخص‌ها	گویه‌ها
امنیت	۱. به دلیل هم مرز بودن استان با کشورهای پاکستان و افغانستان احساس امنیت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی کم است. ۲. شرایط سیاسی کشورهای همجوار باعث کاهش امکان تامین نهاده‌ها و صادرات شده است و این امر اثر منفی بر سرمایه‌گذاری دارد.
غلبه مشاغل کاذب	۳. به دلیل هم مرز بودن با دو کشور پاکستان و افغانستان و قاچاق، مشاغل بازرگانی و امنیتی بر مشاغل تولید بخش کشاورزی غالب شده است. ۴. سودآوری فعالیت های نامولد (قاچاق، دلالی و...) موجب خروج سرمایه از بخش کشاورزی شده است.
ضعف ساختار اداری	۵. هماهنگی ضعیف بین ادارات دولتی در استان (بانک‌ها، آب منطقه‌ای، منابع طبیعی، جهاد کشاورزی و...) مانع سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در بخش کشاورزی استان است. ۶. قوانین و مقررات مرتبط با سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در استان و کشور نامناسب است. ۷. سیاست‌ها و تصمیم‌های اخذ شده در حوزه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی بی ثبات است.
قوانین و مقررات و بی‌ثباتی آن‌ها	۸. فرایند پیچیده و وقت‌گیر گرفتن مجوزها و تسهیلات از زمان تصمیم به اجرای طرح تا رسیدن به مرحله بهره‌برداری مانعی برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی محسوب می‌شود. ۹. برداشت‌های متفاوت، عدم آشنایی و شناخت دقیق از قوانین و آیین‌نامه‌ها در اجرا توسط مسئولین، مانعی برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی است. ۱۰. عدم پایبندی دولت به برنامه‌های از پیش تعیین شده منجر به کاهش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان شده است. ۱۱. عدم وجود افق بلندمدت در بخش کشاورزی منجر به اتلاف منابع سرمایه‌گذاری در این بخش است. ۱۲. بوروکراسی اداری، نقش تسهیل کننده در روابط اداری را نداشته و صرفاً به‌عنوان یک مانع عمل می‌کند و باعث کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری و کارآفرینی می‌شود. ۱۳. کم‌رنگ بودن حقوق مالکیت (ابهام در اسناد ملکی، انحصار وراثت و ...)، احساس ناامنی را در بهره‌برداران تقویت می‌کند و در نتیجه از سرمایه‌گذاری بلند مدت منصرف می‌شوند.

جدول ۲- گویه‌های مطرح شده در پرسش‌نامه - موانع نهادی.

شاخص‌ها	گویه‌ها
	۱۴. تغییرات در قوانین و سیاست‌ها غیر قابل پیش‌بینی است، این امر سبب کاهش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی می‌شود.
ضعف سلامت اداری	۱۵. ناکافی بودن سلامت اداری در سازمان‌ها باعث خروج سرمایه از بخش کشاورزی می‌شود.
	۱۶. به دلیل عدم سلامت اداری، اعتبارات و مجوزها و تسهیلات به افرادی که تولیدکننده واقعی نیستند اعطا می‌گردد.
	۱۷. پایین بودن سلامت اداری یکی از موانع سرمایه‌گذاری در طرح‌های کشاورزی است.
نا‌آشنایی کارشناسان و کشاورزان با پتانسیل‌ها	۱۸. کارشناسان کشاورزی در شناسایی پتانسیل‌های سرمایه‌گذاری مناطق گوناگون و معرفی این پتانسیل‌ها به بهره‌برداران کشاورزی موفق نبوده‌اند.
	۱۹. کشاورزان و سرمایه‌گذاران با زمینه‌های گوناگون سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی آشنا نیستند.
	۲۰. نیروهای متخصص که توان مدیریت و اداره واحدهای تولیدی را به‌صورت عملی و علمی داشته باشند، در زمین‌های گوناگون کشاورزی حضور ندارد.
	۲۱. عدم تقیّد کشاورزان به استفاده از نظرات کارشناسان و متخصصان منجر به هدررفت منابع بر سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی است.
	۲۲. شرایط نامناسب اقتصادی، باعث بدبینی سرمایه‌گذاران بخش کشاورزی به آینده شده است و این عامل باعث کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی است.
ریسک بالا در کشاورزی	۲۳. نوسانات در قیمت نهاده‌ها و محصولات تولیدی بخش کشاورزی منجر به ریسکی شدن تولید در بخش کشاورزی و کاهش سرمایه‌گذاری در این بخش خواهد شد.
	۲۴. عدم پوشش کافی ریسک توسط نهاده‌هایی مانند بیمه و عدم تنوع خدمات بیمه‌ای متناسب با منطقه یکی از عوامل سرمایه‌گذاری نکردن در بخش کشاورزی است.
کمبود اعتبارات اختصاص‌یافته	۲۵. اعتبارات دولتی اختصاص یافته به بخش کشاورزی استان ناکافی است.
	۲۶. اعطای تسهیلات و حمایت‌های مالی به تولیدکنندگان (متقاضیان سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی) محدود و ناکافی است.
	۲۷. نبود بازار مالی کارا برای تأمین نیازهای مالی کشاورزان با هزینه مناسب، از عوامل کاهش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان است.
عوامل اعتقادی و فقهی	۲۸. دیدگاه و اعتقادات مذهبی و فقهی بسیاری از بهره‌برداران بخش کشاورزی استان نسبت به دریافت تسهیلات در طول زمان به قوت خود باقی مانده و باعث عدم مشارکت آنها در دریافت تسهیلات و سرمایه‌گذاری است.

جدول ۳- گویه‌های مطرح شده در پرسش‌نامه - موانع غیر نهادی.

شاخص‌ها	گویه‌ها
ضعف خدمات زیربنایی	۲۹. عدم توجه به بورس کشاورزی استان مشکلی در راه سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در بخش کشاورزی استان است.
	۳۰. نااطمینانی ناشی از تأمین نشدن زیرساخت‌ها و امکانات و خدمات زیربنایی همچون جاده‌ها و خطوط ارتباطی و گمرک موجب کاهش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی می‌شود.
	۳۱. سرمایه‌گذاران غیر بومی، به دلیل کمبود امکانات رفاهی در استان ترجیح می‌دهند استان دیگری را برای سرمایه‌گذاری انتخاب کنند.
ناآشنایی با فناوری	۳۲. بهره‌برداران بخش کشاورزی از تکنولوژی‌های روز و زمینه‌های مستعد کشاورزی آشنایی کمی دارند.
	۳۳. میانگین سن بهره‌برداران و تولیدکنندگان محصولات کشاورزی استان بالا است و این امر باعث عدم پذیرش تکنولوژی جدید و کارآفرینی خواهد شد.
	۳۴. پایین بودن نرخ باسوادی و سطح تحصیلات بهره‌برداران کشاورزی سبب عدم سرمایه‌گذاری در این بخش می‌شود.
	۳۵. کمبود نیروی متخصص در زمینه سرمایه‌گذاری در صنایع بخش کشاورزی یکی از موانع سرمایه‌گذاری است.
	۳۶. عرضه ناکافی فناوری و تکنولوژی‌های جدید مانع سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان است.
	۳۷. دوری استان از پایتخت، از نظر تأمین سرمایه، وسعت استان و بعد مسافت تا بازار فروش سایر استان‌ها مانعی جهت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان است.
مشکلات بازاریابی	۳۸. سرمایه‌گذاران غیربومی به دلیل بالا بودن هزینه‌های حمل و نقل در بخش کشاورزی استان سیستان و بلوچستان سرمایه‌گذاری نمی‌کنند.
	۳۹. دوری از بازارهای مصرف محصولات تولیدی و دوری از محل‌های تأمین مواد اولیه در برخی از موارد باعث افزایش قیمت تمام شده‌ی محصولات تولیدی شده که از موانع جدی سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان می‌باشد.
	۴۰. بازاریابی منسجم جهت افزایش صادرات محصولات کشاورزی صورت نمی‌گیرد.
	۴۱. ضعف بازاریابی محصولات کشاورزی و نبود بازار عرضه مستقیم تولیدات نهایی کشاورزی موجب کاهش سودآوری و در نتیجه کاهش سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در بخش کشاورزی استان شده است.
	۴۲. به دلیل نبود صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی در استان، کشاورزی رونق ندارد.

۴۳. الزام کشاورزان به تامین ۲۰ درصد سهم مشارکت با بانک جهت دریافت تسهیلات کشاورزان را با مشکل تامین سرمایه مواجه نموده است.	ضعف مالی کشاوران
۴۴. الزام به سپردن وثیقه و ضمانت جهت دریافت تسهیلات بانکی، و ناتوانی در تامین آن مانعی بر سر راه سرمایه‌گذاری و کارآفرینی بخش کشاورزی است.	
۴۵. خرد بودن زمین‌های زراعی از عوامل تأثیرگذاری است که موجب کاهش سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در بخش کشاورزی است.	خرد بودن زمین
۴۶. هزینه‌های بالای تولید ناشی از تورم و تحریم‌ها از موانع سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در بخش کشاورزی است.	نداشتن سودآوری مناسب
۴۷. بازده سرمایه‌گذاری در بقیه بخش‌ها مطمئن‌تر و بیش‌تر از کشاورزی است و این عامل باعث کاهش سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در بخش کشاورزی می‌شود.	
۴۸. محدودیت شدید منابع آبی مانع سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در اغلب زیربخش‌های کشاورزی استان شده است.	کمبود آب
۴۹. عدم سیستم یکپارچه مدیریتی سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی را با موانعی روبه‌رو کرده مدیریت است.	ضعف مدیریت

ماخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۴- رتبه‌بندی شاخص‌های نهادی و مهم‌ترین گویه هر شاخص براساس ضریب استاندارد.

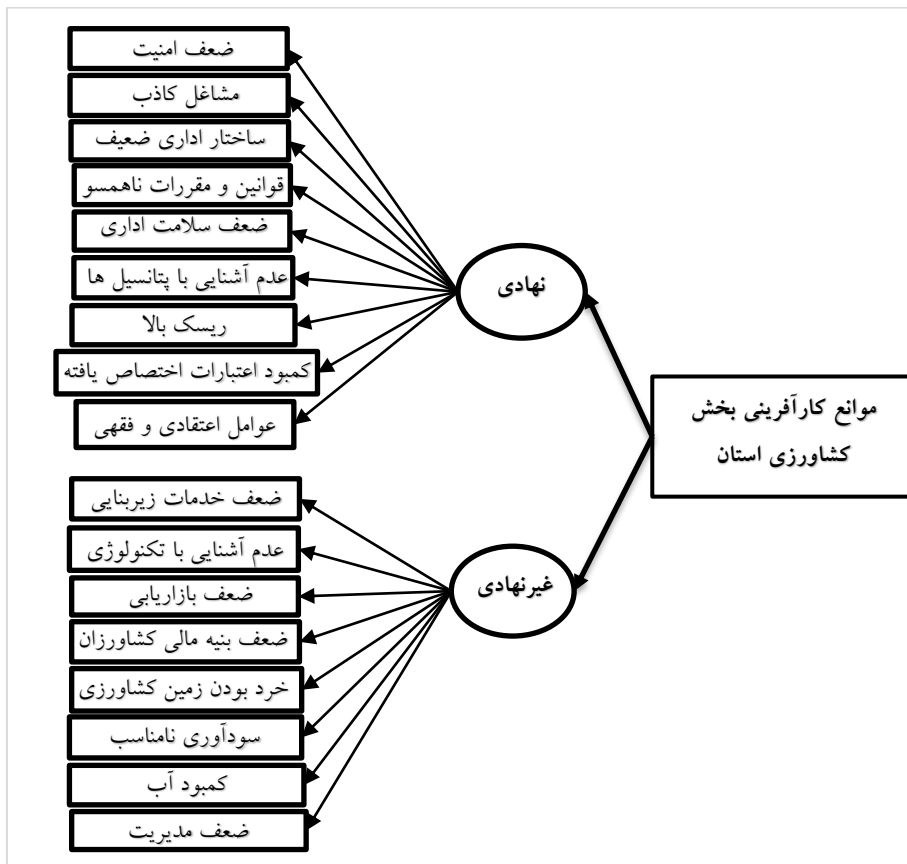
رتبه	شاخص‌ها	ضریب استاندارد	مهم‌ترین گویه
۱	بی‌ثباتی قوانین و مقررات	۰/۸۸	بروکراسی اداری
۲	ناآشنایی با پتانسیل‌ها	۰/۶۱	آشنا نبودن کشاورزان و سرمایه‌گذاران با زمینه‌های گوناگون سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
۳	ضعف سلامت اداری	۰/۶۰	اعطای اعتبارات، مجوزها و تسهیلات به افرادی که تولیدکننده واقعی نیستند
۴	ضعف ساختار اداری	۰/۵۷	هماهنگی ضعیف بین ادارات دولتی در استان
۵	ریسک بالا در کشاورزی	۰/۵۷	نوسانات در قیمت نهاده‌ها و محصولات تولیدی بخش کشاورزی
۶	کمبود اعتبارات اختصاص یافته	۰/۵۰	ناکافی بودن اعتبارات اختصاص یافته به بخش کشاورزی استان
۷	غلبه مشاغل کاذب	۰/۳۲	خروج سرمایه از بخش کشاورزی به دلیل سودآوری فعالیت‌های نامولد

ماخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۵- رتبه‌بندی شاخص‌های غیرنهادی و مهم‌ترین گویه هر شاخص براساس ضریب استاندارد.

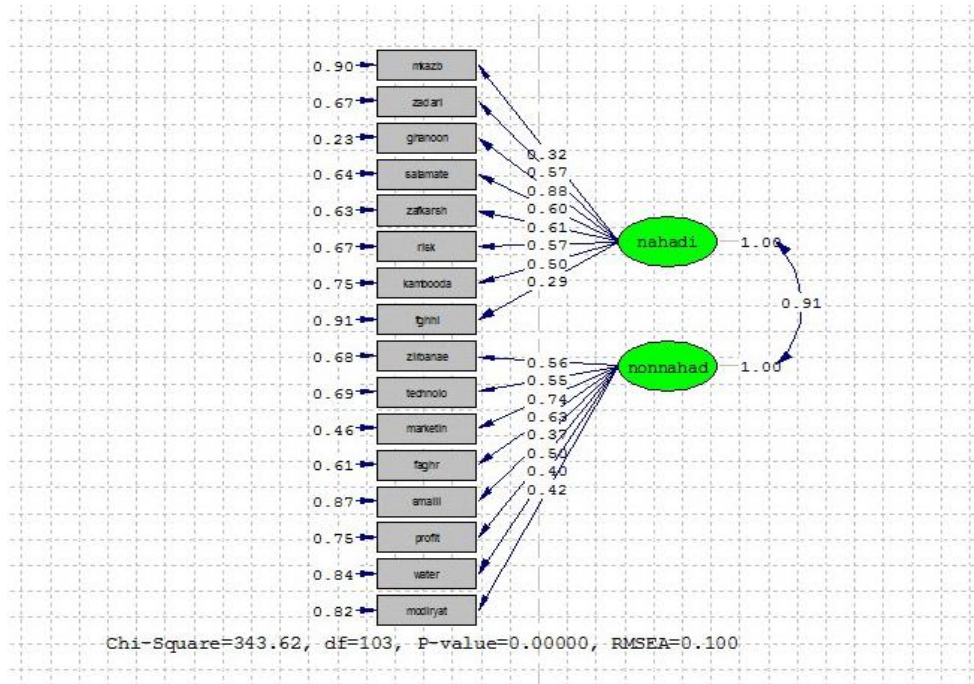
رتبه	شاخص‌ها	ضریب استاندارد	مهم‌ترین گویه
۱	مشکلات بازاریابی	۰/۷۴	دوری از بازارهای مصرف محصولات تولیدی و محل‌های تأمین مواد اولیه باعث افزایش قیمت تمام‌شده محصولات تولیدی می‌شود
۲	ضعف مالی کشاورزان	۰/۶۳	الزام به سپردن وثیقه و ضمانت برای دریافت تسهیلات بانکی
۳	ضعف خدمات زیربنایی	۰/۵۶	به دلیل کمبود امکانات رفاهی در استان، سرمایه‌گذاران غیربومی استان دپگری را برای سرمایه‌گذاری ترجیح می‌دهند
۴	ناآشنایی با تکنولوژی	۰/۵۵	پایین بودن نرخ باسواد و سطح تحصیلات بهره‌برداران کشاورزی
۵	عدم سودآوری مناسب	۰/۵۰	هزینه‌های بالای تولید ناشی از تورم و تحریم‌ها
۶	ضعف مدیریت	۰/۴۲	عدم سیستم یکپارچه مدیریتی
۷	کمبود آب	۰/۴۰	محدودیت شدید منابع آبی مانع سرمایه‌گذاری در اغلب زیربخش‌های کشاورزی استان شده‌است
۸	خرد بودن زمین	۰/۳۷	خرد بودن زمین‌های زراعی مانع کارآفرینی و سرمایه‌گذاری است.

ماخذ: یافته‌های پژوهش

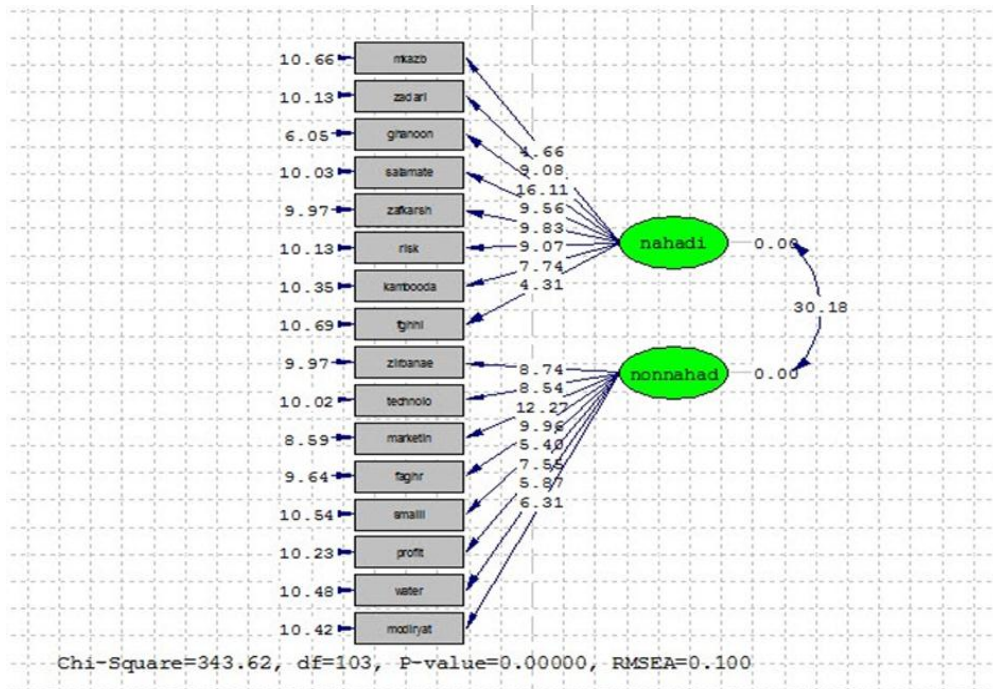

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش.

ماخذ: یافته‌های پژوهشگر

شکل ۲- خروجی حالت تخمین استاندارد برای عوامل نهادی و غیرنهادی.
 ماخذ: نتایج بدست آمده از تخمین پژوهشگر

شکل ۳- خروجی تخمین t (T value) برای عوامل نهادی و غیرنهادی.

ماخذ: نتایج بدست آمده از تخمین پژوهشگر